

του Ἀριστοτέλους: «Ἀλλὰ ταῦτα μὲν διὰ τὴν κρατοῦσαν περὶ τῆς ὕλης ἔννοιαν οὐκ ἄρεστὴν ἐμοὶ ἐπὶ πλέον μὴκῦναι προήχθη». (Simplicius, in Phys. Arist. (Diels) 233,2. Ἀριθ. 73. Piero Delsedime. L'infini numérique dans l'Arenaire d'Archimède. (Τὸ ἀριθμητικὸν ἄπειρον εἰς τὸν Ψαμμίτην τοῦ Ἀρχιμήδους).

Ἡ μελέτη τοῦ P. DELSEDIME εἶναι πράγματι ἀξιόλογος ἰδίως κατὰ τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ἀναφέρονται συναφεῖς εἰδήσεις περὶ ἀπείρου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ παράδοξον τρόπον ὅμως ὁ συγγραφεὺς παραδέχεται τὴν ὑπαρξίν «στοιχείων φιλοσοφίας εἰς τὸν Ψαμμίτην τοῦ Ἀρχιμήδους» (σελ. 350 § 3). Ἀφορμᾶται δὲ εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς γνώμης του αὐτῆς ἐκ τῆς γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης GEORGE SARTON, ὅστις ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ πραγματεία Ψαμμίτης τοῦ Ἀρχιμήδους εἶναι «φιλοσοφικοῦ παρὰ μαθηματικοῦ περιεχομένου καὶ ὅτι αὕτη ὑπενθυμίζει βουδδιστικὰς κοσμολογικὰς θεωρίας περὶ ἀπείρου» (σελ. 349,10). Εἶναι φανερόν, ὅτι ὁ SARTON δὲν κατάρθωσε νὰ ἀντιληφθῇ τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς πραγματείας τοῦ Ἀρχιμήδους, λόγῳ τῶν δυσκολιῶν τῆς. Οὐδὲν στοιχεῖον ἐκ τῶν διασφθέντων ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους πείθει, ὅτι ὁ Ἀρχιμήδης εἶχεν ἀσχοληθῆ ἄμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ φιλοσοφικὰ προβλήματα. Εἶναι συνεπῶς ἢ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γνώμη τοῦ SARTON καὶ τοῦ DELSEDIME πάντῃ πεπλανημένη καὶ ἀπορριπτέα, ὡς ἀβάσιμος.

Ε. Σ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ

* * *

KAREL JANÁČEK, **Sextus Empiricus Sceptical Methods**, Acta Universitatis Carolinae philologica, Monographia XXXVIII, Praha 1972, σχ. 8 σελ. 136.

Τὸ σκεπτικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα ἀποτελεῖ ἀξιόλογον τμήμα τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τὸ δὲ ἔργον τοῦ Σέξτου Ἐμπειρικοῦ ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν σπουδαιωτέρων βοηθημάτων διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μεθόδου τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτοις οἱ ὅροι τῆς σκεπτικῆς αἰρέσεως καὶ ἰδίᾳ οἱ παρὰ τῷ Σέξτῳ Ἐμπειρικῷ ἀπαντῶμενοι δὲν εἶναι τελείως σαφεῖς, παρίσταται δὲ ἀνάγκη νὰ γίνῃ διὰ φιλολογικῆς ἀναλύσεως ἢ ἀποσαφήνισης τοῦ ἀκριβοῦς αὐτῶν ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου, ἵνα οὕτω διευκολυνθῇ ἡ πληρεστέρα ἐρμηνεία τοῦ σκεπτικοῦ συστήματος.

Διὰ τὴν φιλολογικὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τοῦ Σέξτου ἓν ἐκ τῶν πλέον ἐνδειγμένων προσώπων τυγχάνει ὁ καθηγητῆς Karel Janáček, ὁ ὁποῖος ἀπὸ 25ετίας καὶ πλέον ἀσχολεῖται ἐντατικῶς μὲ τὴν Σκεπτικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰδιαίτερος μὲ τὸν Σ. Ε. Ἡδὴ τῷ 1948 ἐξέδωκε τὰ «Προλεγόμενα εἰς Σέξτον Ἐμπειρικόν», τῷ 1962 τοὺς Indices Verborum καὶ Nominum τοῦ Σ. Ε. εἰς δευτέραν ἔκδοσιν βελτιωμένην ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Βιβλιοθήκης Teubner τῆς Λειψίας, ἐπὶ πλέον δὲ ἔχει δημοσιεύσει πλῆθος μελετῶν περὶ Σέξτου καὶ τῆς ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ J. ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς φιλολογικῆς ἀναλύσεως τῶν ἔργων τοῦ Σ. Ε., εἰς τὸ ὁποῖον ἀπασχολήθη ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, καρπὸς δὲ τῆς προσπάθειάς του ταύτης εἶναι ἡ ἔκδοσις τοῦ ἐν ἐπικεφαλίδι βιβλίου.

Ὡς ἤδη προηγουμένως ὁ J. εἶχε συμπεράνει, χρονολογικῶς τὰ συγγράμματα τοῦ Σέξτου ἔχουν γραφῆ κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειρὰν: 1) αἱ Πυρρώνειοι Ὑποτυπώσεις (PH) βιβλία τρία. 2) Πρὸς Μαθηματικοὺς βιβλία 7ον—11ον (M VII—XI),

καὶ 3) Πρὸς Μαθηματικούς βιβλία 1ον—6ον (MI—VI). Ἡ χρονολογικὴ αὕτη κατὰ τάξιν ἐπεβεβαιώθη καὶ κατὰ τὴν ἐνταῦθα φιλολογικὴν ἀνάλυσιν κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον τόσον ἐκ τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου ὅσον καὶ ἐκ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν συγγραμμάτων.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρτιότητα τῆς παραδεδομένης μορφῆς τοῦ κειμένου τῶν ἔργων τοῦ Σ. Ε. ὁ J. συμπεραίνει ὅτι τὰ κείμενα δὲν παρουσιάζουν γενικῶς σοβαρὰς ἀλλοιώσεις — κενά, παρεμβολάς, φθοράς. Εἰκαζομένη ὑπ' ἄλλων παρεμβολὴ ἐν PH I 9 ἀποδεικνύεται νῦν διὰ παραβολῆς πρὸς χωριστὰ ἄλλα σχετικὰ ὡς κείμενον γήσιον. Οὐχ ἦττον ὑπάρχουν ἐνιαχοῦ κενά τινα ἐκ παραλείψεων τῶν ἀντιγραφῶν, ἀναμφισβήτητον δὲ κενὸν διαπιστοῦται ἐν M VIII 27—29 ὡς δεικνύεται ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν παραλλήλων νοηματικῶς χωρίων PH II 88—94 πρὸς τὰ ἐν M VIII 17—31, τὸ κενὸν δὲ τοῦτο ἀφορᾷ εἰς τὴν διαπραγματεύσιν τοῦ ὄρου *ἀδηλον* (σ. 104—108).

Ὡς πρὸς τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ Σ. Ε. ὁ συγγραφεὺς εὐρίσκει ἐκ συγκρίσεως μὲν πρὸς τὸν Διογένη Λαέρτιον ὅτι ἔχει κοινὴν πρὸς αὐτὸν σκεπτικὴν πηγὴν (σ. 29, 94), ἐκ συγκρίσεως δὲ πρὸς τὸν Ἰππόλυτον, ὅτι ὁ Σέξτος ἔχει ἀντιγράψει παλαιότερον σκεπτικὸν συγγραφέα (σ. 52).

Ὡς πρὸς τὴν συγκρότησιν τῶν βιβλίων τοῦ Σ. Ε. ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι ἡ εἰσαγωγή ἐν τῷ βιβλίῳ MI ἀπὸ τῆς παραγράφου 1—40 ἀποτελεῖ ὕλην πρόσθετον, ἐξωτερικὴν, προδίδουσαν τὴν «σκεπτικὴν» πρόθεσίν του.

Τὴν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα φιλολογικὴν ἀνάλυσιν ἐπεχείρησεν ὁ J. οὕτω : Ἐξέλεξε δώδεκα ὄρους, μᾶλλον ομάδας ὄρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται τὸ κύριον περιεχόμενον τῶν σκεπτικῶν ἀντιλήψεων καὶ ὁ τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ τῆς παρουσιάσεώς των ὑπὸ τῶν σκεπτικῶν ἐν ὄψει τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν σχολῶν. Οἱ ὄροι οὗτοι συναντῶνται καὶ εἰς τὰ τρία συγγράμματα τοῦ Σ. Ε. ὑπὸ διάφορον ὅμως συχνότητα, χροιάν, ὑπὸ ἐξηλλαγμένην ἐνίοτε ἐννοίαν καὶ ἄλλοτε ὑπὸ μορφὴν παρηλλαγμένην διὰ συνωνύμου ἢ περιφράσεως. Αἱ ἀλλαγαὶ αὗται ἐπιμελῶς σπουδαζόμεναι ἀποδίδουν τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῶν φιλοσοφικῶν του τάσεων.

Οἱ ὄροι οὗτοι εἶναι 1) ὅσον ἐπί. 2) ἄπιστος. 3) ζητῶ. 4) ἀντιλέγω, ἀντίρρησις. 5) ἀντίθεσις κλπ. 6) ἀναιρῶ—τίθημι. 7) ἀδοξάστως. 8) Κρίω, ἐπικρίνω, κριτήριον κλπ. 9) διαφωνία, ἰσοσθένεια, ἐποχή. 10) Οἱ τρόποι τῆς ἐποχῆς. 11) πᾶσι—τισί. 12) περιτρέπω—περιτροπή. Οἱ δώδεκα οὗτοι ὄροι περιλαμβάνονται ὅλοι ἤδη εἰς τὸ βιβλίον I τῶν Πυρρωνείων Ὑποτυπώσεων (PH I). Ἐν τούτοις αἱ εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐκτιθέμεναι ἀντιλήψεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα συναντῶνται καὶ εἰς τὰ ἕτερα δύο βιβλία τῶν PH, ἐπαναλαμβάνονται δὲ καὶ εἰς τὸ β' χρονολογικῶς ἔργον του, τὸ Πρὸς Μαθηματικούς VII—XI, δηλ. πρὸς τοὺς δογματικούς, φυσικούς καὶ ἠθικούς φιλοσόφους, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸ γ' ἔργον του, Πρὸς Μαθηματικούς I—VI, δηλ. πρὸς τοὺς διδασκάλους τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων ἤτοι Γραμματικούς, Ρητορικούς, Γεωμετρικούς, Ἀριθμητικούς, Ἀστρολόγους καὶ Μουσικούς.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης προέκυψεν ὅτι τὸ ὕφος τοῦ Σέξτου ἔχει τὸ ἰδιάζον γνώρισμα, ὅτι πολλάκις ἐκτίθενται αἱ προτάσεις ἀσαφεῖς, ἀτελῶς διατυπωμέναι, ἐνῶ βραδύτερον διὰ διατυπώσεως συμπληρωμένης ἢ συνωνύμων ἐκφράσεων γίνεται σαφέστερα ἢ ἐννοια τοῦ λόγου. Ἐν τούτοις καὶ πάλιν αἱ ἐκφράσεις του ἐνίοτε πάσχουν δι' ἑλλειψιν σαφηνείας, συμπληροῦται δὲ πῶς τὸ περιεχόμενον τῶν νοημάτων του κατὰ τὰς ἐπαναλήψεις τῆς διαπραγματεύσεώς των εἰς τὰ μεταγενέστερα ἔργα του. Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος τῆς ἀνάγκης πρὸς συστηματικὴν παραβολὴν τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἔργοις διατυπώσεων τῶν κυριωτέρων σκεπτικῶν ἰδεῶν του.

Ἡ σπουδὴ τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν ὄρων του ἐν τούτοις δυσχεραίνεται ἔτι περισσότερον ἐκ τῆς ἐντόνου τάσεως τοῦ Σ. Ε. πρὸς διαρκῆ ἀλλαγὴν τῶν λέξεων δι' ἄλλων συνωνύμων ἢ διὰ περιφράσεων συγγενῶν διὰ τὴν ἀποφυγὴν μονοτονίας (σελ. 42, 52, 73, 117), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐχὶ σπανίως ἄγει εἰς ἀστάθειαν τῶν ὄρων καὶ εἰς ἀσυνέπειαν (σ. 110, 124). Ἐνίοτε μάλιστα δημιουργεῖ ἰδίους ὄρους, ἅπαξ λεγόμενα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ, ὡς λ. χ. ἀνεπικρισία, ἀνεπινοησία (σ. 110).

Ἰπὸ τοὺς ὄρους τούτους ἡ ἀναλυτικὴ προσπάθεια τοῦ J. ἀντεμετώπισε σοβαρὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας ὑπερέβη διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς στατιστικῆς μεθόδου. Προέβη οὕτω εἰς τὴν ἐξακριβωσιν τῆς συχνότητος τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ὄρων εἰς ἕκαστον τῶν τριῶν συγγραμμάτων του καὶ τῆς ἐννοίας ὑφ' ἣν ἕκασταχοῦ ἕκαστος τούτων χρησιμοποιοῖται. Τὸ ὅσον ἐπὶ λ. χ. ἐμφανίζεται α') εἰς τὸ ΡΗ 50 φορές, β') εἰς τὸ Μ VII—XI 18, γ') εἰς τὸ Μ I—VI 8. Τὸ ἐπικρίνω α' 41, β' 16, γ' 1. Τὸ προκρίνω α' 22, β' 9, γ' 2. Τὸ διαφωνία α' 62, β' 13, γ' 6. Τὸ ἐπέχω α' 48, β' 16, γ' 2. Τὸ ἐποχὴ α' 45, β' 25, γ' 1, κ.ο.κ.

Ἡ διὰ τῆς στατιστικῆς ἐπισημάνσεως ἀνεύρεσις καὶ διερεύνησις τῶν ὄρων, ὡς πρὸς τὴν κατὰ σύγγραμμα ἐννοίαν ἐκάστου τούτων, τὴν αὐξήσιν τῆς συχνότητος ἢ τὴν ἐλάττωσιν αὐτῆς ἢ καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν ὄρων ἢ τὴν ὑποκατάστασιν αὐτῶν ἢ τὸν μετασχηματισμὸν, διηκούλυε τὸν συγγραφέα νὰ παρακολουθήσῃ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Σέξτου καὶ τὴν μετατόπισιν τῶν ἰδεῶν του. Ἀναφέρομεν ἐν δεῖγμα τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἐρεύνης, ἀφορῶν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου ἀναιρῶ. Τοῦτο ἐν ΡΗ ἐκφέρεται ὑπὸ μορφήν μόνον ἀρνητικὴν διὰ τῶν ἐπικρίνω, προκρίνω, ἐνῶ βραδύτερον ἢ μορφή αὐτῆ ἐξαφανίζεται. Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῆς χρήσεως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τοῦ πνεύματος τῆς διαρκοῦς ἀρνήσεως πρὸς ὃ κατευθύνονται οἱ Σκεπτικοί, ἱκανοποιούμενοι ἐν τῇ ἀντιθέσει των πρὸς τοὺς δογματικούς μετὰ τὴν ἰσοσθέθειαν—ἐποχὴν δι' ἐπιχειρημάτων ἀτελῶν καὶ στερεοτύπων. Ἐπίσης διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης διαπιστοῦται ὅτι εἰς τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ Σ. Ε., τὸ Μ I—IV, ἐξαφανίζονται οἱ περισσότεροι ὄροι τῶν προγενεστέρων ἔργων, ἐγκαταλείπόμενοι. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ἀποπειρας τῶν σκεπτικῶν νὰ ἀντιμετωπίσουν ὀξύτερον τοὺς δογματικούς, ἢ πολεμικῆ των ὁμῶς εἶναι ἀνεπαρκῆς, διότι ἐμφανίζει ἀπλῶς τὰς ἀντιρῆσεις των, ὅχι ὅμως καὶ τὰ κατ' αὐτῶν ἀντίθετα ἐπιχειρήματα, πρᾶγμα προδίδον τὴν ἀνεπαρκῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ ἔργου τούτου. Ὅντως εἰς τοῦτο τὸ ἔργον περιλαμβάνονται ἀντιλήψεις ἐκ τῶν δύο προηγουμένων ἔργων εὐληγμένα μετὰ προσπάθειαν βελτιώσεως αὐτῶν ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφήν.

Ἐν γενικῇ κρίσει ὁ J. διερευνήσας μετὰ ἐπιμέλειαν καὶ συστηματικότητα δώδεκα ἐκ τῶν ὄρων τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας παρὰ τῷ Σ. Ε. καθὼς τὴν ὑπὸ τούτου διαπραγματεύσιν τῶν δέκα τρόπων ἔρριψε νέον φῶς εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν σκεπτικῶν ἐννοιῶν τοῦ Σέξτου, εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς μεθόδου του. Περαιτέρω δὲ προσφέρει σοβαρὰν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας διότι δίδει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκτιμηθῶν ὑπὸ νέον φῶς καὶ οἱ μὴ ὑπὸ τοῦ Σέξτου μνημονεύμενοι ὑπόλοιποι φιλοσοφικοὶ ὄροι τῆς σκεπτικῆς φιλοσοφίας οἱ ἀπαντῶμενοι εἰς τοὺς λοιποὺς Σκεπτικούς φιλοσόφους. Φυσικὰ ὡς καὶ ὁ ἴδιος παρατηρεῖ ἀπομένει ἀρκετὴ ἐργασία διὰ νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἔρευνα καὶ εἰς ἄλλους ὄρους τοῦ Σέξτου καὶ εἰς ἄλλα παράλληλα χωρὰ τῶν ἔργων του.

Π. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ